

LA DIFERÈNCIA METAFÍSICA DE LA IDEA DE DÉU EN DESCARTES

Joan Nonell Merlo

Professor de Filosofia a INS Creu de Saba, Olesa de Montserrat

Un dels problemes més seriosos que tot professor de filosofia afronta a les seves classes d'Història de la Filosofia, a 2n de Batxillerat, és el d'explicar, i fer entenedor, al seu alumnat, el concepte metafísic de Déu, en la filosofia de Descartes. El concepte apareix en el moment meditatiu en què Descartes analitza els continguts mentals que troba en sí mateix, un cop ja ha assolit la primera evidència, el cogito, ja ha diferenciat el que aquesta evidència sobre la seva existència li aporta, a saber, la certesa de ser abans una substància pensant que una substància extensa, i ha deduït, d'aquestes certes, el criteri d'evidència, que garanteix la validesa del coneixement. Emprèn, llavors, l'examen dels diferents tipus de pensaments que aquesta "cosa que pensa" que diu ser pot fer. I entre els diferents actes del pensament, que inclou les volicions i els judicis, hi trobem el fet de pensar idees, enteses com les imatges de les coses sobre les quals manifesto el meu desig o emeto els meus judicis. La revisió posterior d'aquestes idees el durà a diferenciar entre les innates, les adventícies i les fictícies. Més enllà d'aquest inventari dels continguts mentals, que no deixen de ser el fruit de la interioritat del pensar, i que encara no podem vincular a cap altra realitat que no sigui el jo que pensa i sustenta aquestes idees, segueixen funcionant els mecanismes del dubte metòdic, aquells que impossibiliten extrapolar l'evidència interior a l'existència externa dels objectes dels quals tinc idea. Per tant, a l'inici de la

Tercera Meditació, el panorama que té el lector és el d'un territori, el del pensament, que Descartes ha cartografiat amb claredat i distinció, que coneix bé i que no ofereix dubtes.

La dificultat radica en poder transitar des d'aquesta interioritat cap a la certesa sobre l'existència de quelcom extern a les meves pròpies *cogitationes*. Dit d'una altra manera, cal poder determinar que l'origen de les meves idees no sóc jo mateix, ja que, en cas que fos així, ens trobaríem davant d'un idealisme similar al que trobem en Berkeley, on la impossibilitat de poder establir la connexió entre la idea i la realitat objectiva, més enllà de la percepció, reclou el subjecte en el seu propi pensament. Com rescatar, amb evidència, el lligam entre les idees i les realitats objectives que les originen en la meua ment? Cal trobar, per poder fer aquesta operació amb plenes garanties, alguna altra realitat que, essent diferent de mi mateix, em permeti traspasar el llindar de la interioritat, i assegurar l'existència d'allò *altre* sobre el qual, de fet, graviten les meves idees, és a dir, el món extern. Aquesta figura en la meditació cartesiana és representada per Déu. La idea de Déu és innata i, a diferència d'altres idees innates, com el moviment, la substància, l'extensió, etc., que poden derivar de la idea que tinc de mi mateix, la de Déu implica infinitud, perfecció, omnisciència, omnipotència, qualitats totes elles que no es poden atribuir al

IDEA

DESCARTES

METAFÍSICA

Un dels problemes més seriosos que tot professor de filosofia afronta a les seves classes d'Història de la Filosofia, a 2n de Batxillerat, és el d'explicar, i fer entenedor, al seu alumnat, el concepte metafísic de Déu, en la filosofia de Descartes.

propi subjecte¹. Tenim en Déu, doncs, la determinació d'una substància amb atributs que no coincideixen, pròpiament, amb els que atribuiríem a cap altre ésser. Allò fonamental, el que cal destacar d'aquesta caracterització cartesiana de la idea de Déu, és que Déu, llavors, és *l'altre* de mi, el que jo no soc, la resta de coses que hi ha amb independència de mi mateix. És aquella totalitat, per contrast amb la qual, puc identificar-me i diferenciar-me, és a dir, puc arribar a entendre les limitacions de la meua natura². Si em reconec com a imperfecte, com a finit o limitat, és perquè trobo en mi mateix la idea contrària, la de la màxima perfecció i infinitud. Déu és tot el que jo no sóc. Per constituir, fenomenològicament, el jo pensant o la identitat del subjecte, i assegurar-nos la validesa de les seves *cogitationes*, ens cal aquest principi de diferenciació. No és el nostre propòsit, en aquest moment, extreure i analitzar les conseqüències d'aquesta troballa, en el procediment meditatiu cartesià. Sabem que el filòsof francès obté d'aquesta intuïció de la idea de Déu el corol·lari de la seva existència, bàsicament per trencar l'isolament al qual l'abocava l'exigència metòdica de no donar per vàlides totes aquelles veritats que no siguin clares i distintes, i que deixaven sense efecte la possibilitat de l'existència real de qualsevol altre cosa que no fossin els propis pensaments.

La metafísica moderna fa de la troballa d'aquest principi fenomenològic cartesià el fonament de tot el coneixement vàlid, de tota possibilitat de ciència. És en la mesura que l'existència de Déu esdevé evident i indubtable per al pensament humà –ja que aquest darrer no pot ser el responsable de la idea que de Déu trobo en mi, raó per la qual Déu ha d'existir– com aquest pensament pot confeccionar, de forma lògica i deductiva, tot el saber assolible a la llum natural de la nostra raó. Heideggerianament, amb aquesta oposició entre el jo finit i limitat i la perfecció i infinitud de Déu, Descartes recrea l'esquema metafísic que descriu la història d'occident des de Plató, i que es caracteritza per la determinació de l'ésser des d'una estructura de pensament binari que es posa en joc amb els dos pols en contraposició –en el cas cartesià, la identitat del jo pensant, que es configura per negació i oposició a Déu, que esdevé la diferència- i on, en la mesura que un funciona com a fonament de l'altre, poden acabar reduint-se l'un a l'altre, com succeeix, no en Descartes, però sí històricament, amb l'idealisme alemany. Heidegger descriu aquest desplaçament metafísic amb l'expressió onto-teo-logia.

Així, l'onto-logia és la unitat –en el cas cartesià, la identitat

Així, Déu ha d'existir com a responsable de la idea de perfecció que trobo en mi i que no puc haver configurat jo mateix, pel principi escolàstic-aristotèlic dels graus de perfecció entre causa i efecte. Per a que pugui ser vàlid el coneixement de les realitats que, suposadament, han originat les meves idees, i garantir, així, l'objectivitat del meu coneixement, impossibilitant l'error, ha de ser vàlida la idea de Déu, ja que només la demostració de la seva existència ens permet salvar la distància entre l'ens i el logos, entre l'ésser i el pensar.

1 Descartes, *Meditacions metafísiques*, Meditació Tercera, A.T. IX, 36.

2 "Car, com seria possible que jo pogués conèixer que dubto i desitjo, és a dir, que em manca alguna cosa i que no sóc pas del tot perfecte, si no tingués en mi cap idea d'un ésser més perfecte que el meu, per comparació amb el qual jo conegués els defectes de la meua natura?" (Ibd.)

subjectiva del jo pensant- que arriba fins al fons de l'ens, mentre que teo-logia significa la unitat fonamentadora de tot ens, és a dir, el fonament que unifica i possibilita la totalitat de l'ésser, essent, en Descartes, Déu³. La història de la metafísica és, en conseqüència, per al filòsof alemany, la successió d'intents d'unificació d'ambdós processos. Per Heidegger aquesta unificació expressa una violentació de l'ésser, en la mesura en que representa voler salvar la diferenciació o l'abisme inicial existent entre l'ésser i les determinacions que li atribuïm. Oblidem, així, la distància o separació que defineix el Jo car-

3 Martin Heidegger, *Identidad y Diferencia*, Trad. H Cortés y A. Leyte, Barcelona, ed. Anthropos, 1990, pág. 133: "La constitución de la esencia de la metafísica yace en la unidad de lo ente en cuanto tal en lo general (onto-logía), y en lo supremo (teo-logía)".

tesità, en el nostre cas, com a finit i limitat, quan el concebem com a ésser capaç de trobar un saber del món –una ciència– que, a través de les seves determinacions òntiques o processos tècnics, pot esdevenir il·limitat, gràcies al fet que Descartes hagi situat a la infinitud i perfecció de Déu com a fonament i possibilitat de l'existència de tot ens.

Amb aquesta operació re fonamentadora del saber, que li permet, al subjecte meditatiu cartesià, assolir la certesa en el coneixement, la representació del món es fa possible amb garanties científiques, i el domini tècnic que se'n segueix configura el món modern fins els nostres dies. La metafísica es converteix, així, segons Heidegger, en el motor que posa en marxa la dominació tècnica del món, i ho fa des d'aquesta identificació entre l'ésser que coneix i la certesa que té de la cosa coneguda, a partir del moment que troba en sí mateix la idea evident i necessària de Déu. Val a dir que aquest desplaçament metafísic, tot i que se li pot imputar a Descartes –les *Meditacions* són metafísiques, i amb elles es pretén assolir amb total seguretat la certesa en el coneixement humà– no forma part de l'esperit del seu pensament. Si aquest darrer el podem caracteritzar és per la seva moderació i modèstia. Al cap i a la fi, el pensament s'ha de produir dins dels límits de la *llum natural de la raó*, i l'enteniment es diferencia de la voluntat per la seva limitació i finitud, com ja hem vist⁴. Repensar, doncs, aquesta diferència entre l'autoconsciència subjectiva i la idea de Déu, la seva alteritat, evitant la confusió posterior entre totes dues realitats, a través del desenvolupament de la voluntat il·limitada i infinita de l'individu que aspira a ser Déu, ha de servir a l'alumnat per no confondre Descartes i l'idealisme absolut alemany posterior, on aquesta identificació és palesa. L'interrogant que se'ns planteja, però, és si, mantenint aquesta diferència entre el subjecte pensant i Déu, o entre enteniment i voluntat, estem o no descrivint autènticament la naturalesa humana. Caldrà que ho seguim pensant.

⁴ Descartes, *Meditacions metafísiques*, Meditació Quarta, A.T. IX, 45.